

eden von Belgrad 1739 (Breslau 1935). Doktora tezi olan eser, ayrıca kısaltılarak *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven* dergisinde yayımlanmıştır (N. F. 11/1-4 [1935], s. 53-115, 171-222, 313-366). **2.** *Minderheitenschulen der europaischen Türkei von der Reformzeit bis zum Weltkrieg (mit einer Einleitung über das türkische [mohammedanische] Schulwesen)* (Breslau 1936). Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlılar'daki azınlık okullarını ele alır. **3.** *Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350* (Leipzig 1939; genişletilmiş baskılar, Berlin 1955, 1968; Leiden 1985). Cemal Köprülü tarafından *İran Moğolları. Siyaset, İdare ve Kültür: İlhanlılar Devri, 1220-1350* başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Ankara 1957). **4.** *Idel-Ural: Völker und Staaten zwischen Wolga und Ural* (Berlin 1942). **5.** *Die Goldene Horde, Die Mongolen in Russland 1223-1502* (Leipzig 1943; genişletilmiş baskı, Wiesbaden 1965). **6.** *Die Gegenwartslage der Ostkirchen in ihrer völkischen und staatlichen Umwelt* (Wiesbaden 1948). Spuler'in Doğu kiliselerinin güncel durumunu ele aldığı eser *Die Gegenwartslage der Ostkirchen in ihrer nationalen und staatlichen Umwelt* başlığıyla tekrar yayımlanmıştır (Frankfurt 1968). **7.** *Die Mongolenzeit* (Berlin 1948; Leiden-Köln 1953). Bu eseri F. R. C. Bagley *The Muslim World A Historical Survey Part II, The Mongol Period* adıyla İngilizce'ye (Leiden 1960); Hâlid İsâ Es'ad el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-Âşri'l-Muğûlî adıyla Arapça'ya (Dimaşk 1402/1982) tercüme etmiştir. **8.** *Die Chalifenzeit. Entstehung und Zerfall des islamischen Weltreichs* (Leiden 1952). İslâm tarihinin halifeler dönemini ele alan eser, F. R. C. Bagley tarafından *The Muslim World: A Historical Survey: Part I. The Age of the Caliphs* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (Leiden 1960). **9.** *Iran in frühislamischer Zeit. Politik, Kultur, Verwaltung und öffentliches Leben zwischen der arabischen und der seldschukischen Eroberung 633 bis 1055* (Wiesbaden 1952). Cevâd Felâtûrî tarafından *İran der Qurûn-i Nuhustîn-i İslâmî* adıyla iki cilt halinde Farsça'ya çevrilmiştir (Tahran 1349/1970, 1364 hş./1985). **10.** *Die morgenländischen Kirchen (Leiden-Köln 1964).* **11.** *Geschichte der Mongolen. Nach östlichen und europaischen Zeugnissen des 13. und 14. Jahrhundert* (Zürich-Stuttgart 1968). **12.** *Die Kunst des Islams* (Berlin 1973, Janine Sourdell-Thomine ile birlikte). **13.**

Gesammelte Aufsätze (Leiden 1980). Spuler'in 1941-1977 yılları arasında çeşitli yerlerde yayımlanan makalelerinden bir kısmının derlenmesinden oluşturulmuş bir kitaptır. Spuler ayrıca meşhur "Handbuch der Orientalistik" serisinin neşrini başlatmış, bu seriden kendi eserlerinin bazılarını yayımladığı gibi çeşitli dillerdeki çok sayıda eseri de neşretmiştir (eserlerin listesi için bk. Türschmann – Hartmann, s. 458-477; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde*, XVIII, 23-29). Makalelerinden bazıları şunlardır: "Die Mongolen und das Christentum. Die letzte Blütezeit der morgenländischen Kirchen" (*Internationale Kirchliche Zeitschrift*, Neue Folge 28 [Bern 1938], s. 156-175); "Das orthodoxe Patriarchat in Jerusalem. Versuche eines neuen Ausbaus der Rechtslage" (*Altkatholisches Volksblatt*, LXIX [Baden-Baden 1938], s. 299-330); "Quellenkritik zur Mongolengeschichte Irans" (*ZDMG*, XCII [1938], s. 219-243); "Mittelalterliche Grenzen in Osteuropa: 1. Die Grenze des Grossfürstentums Litauen im Südosten gegen Türken und Tataren" (*Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, VI [Breslau 1941], s. 152-170).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Hoffmann, *Die Ostlegionen 1941-1943: Turkotataren, Kaukasien und Wolgafinnen im deutschen Heer*, Freiburg 1976, s. 139-140; Necîb el-Akikî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 475-477; I. Türschmann – A. Hartmann, "Die Wichtigsten Publikationen Bertold Spulers", *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients: Festschrift für Bertold Spuler zum Siebzigsten Geburtstag* (ed. H. R. Roemer – A. Noth), Leiden 1981, s. 458-477; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVIII, 23-29; P. Heine, "Die Imamkurse der Deutschen Wehrmacht im Jahre 1944", *Fremde Erfahrungen. Asien und Afrikaner in Deutschland, Österreich und der Schweiz bis 1945* (ed. G. Höpp), Berlin 1996, s. 229-238; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü'l-müsteşrikîn*, Beyrut 1425/2004, s. 472-473; İbrahim Kafesoğlu, "Haberler: Profesör Dr. Berthold Spuler'in Konferansları", *TD*, VIII/11-12 (1955), s. 230-233; "Mitteilungen", *MT*, VI (1983), s. 151-152; H. Frei, "Bertold Spuler, 1911-1990", *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, LXXVI/4, Bern 1986, s. 193-194; H. Busse, "Bertold Spuler (1911-1990)", *Isl.*, LXVII/2 (1990), s. 199-205; W. Ende, "Bertold Spuler (1911-1990)", *Orient*, XXXI, Hamburg 1990, s. 171-172; H. Gockenjan, "Bertold Spuler (1911-1990)", *ZDMG*, CXLII/1 (1992), s. 1-2; E. Wolf-Gazo, "On the Bertold Spuler Collection Found in the Library of ISTAC", *al-Shajarah: Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization*, II/2, Kuala Lumpur 1997, s. 291-299; Hasan Eren, "Spuler, Bertold", *TA*, XXIX, 388; *Deutsche Biographische Enzyklopaedie*, Darmstadt 1988, IX, 423-424; *Brockhaus Enzyklopaedie*, Mannheim 1993, XX, 729.

MEHMET HACISALİHOĞLU

SREM

Günümüzde Sırbistan ile Hırvatistan arasında kalan tarihi bir bölge.

Adı Sırpça Srem, Hırvatça Srijem, Macarca Szerémség şeklinde geçer. Osmanlı kaynaklarında Sirem olarak anılır. Tuna nehriyle onun kolu olan Sava arasında Pannonya ovasının güney kesimini oluşturur. Doğu ve orta bölümleri Sırbistan'a (Voyvodina), batı parçası Hırvatistan'a bağlıdır. İki nehrin arasında kaldığı için Osmanlı kaynakları bölgeyi "cezîre-i Sirem" veya Sirem adası şeklinde de adlandırmıştır. Buradaki Osmanlı hâkimiyeti ilk defa 1521'de başlamış ve 1526'ya kadar tamamı Osmanlı idaresi altına girmiştir. Osmanlı döneminde önce Semendire'ye (Smederevo) bağlı bir idarî bölge, daha sonra Budin beylerbeyliği içinde bulunan bir sancak haline getirilmiştir.

Srem bölgesinin tarihi Eskiçağ'lara kadar iner. Bölgenin adının antik şehir olan Sirmium'dan geldiği ve kelimenin orijininin İllirya kökenli olduğu belirtilir (*Enciklopedija Jugoslavije*, VIII, 107). Romalılar burayı milâttan önce I. yüzyılda ele geçirerek idarî bir merkez haline getirdiler. Daha sonra VI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti konumunu kazandı. VII. yüzyılda bölge Avarlar'ın kontrolü altına girdi. IX. yüzyılda Franklar ve Bulgarlar bölgede etkili oldu. XI. yüzyılda bölgenin idarecisi Bulgar Krallığı'nın bir vasalı durumundaydı. Bunun ardından yeniden Bizans'ın kontrolüne girdi. XII. yüzyılda Macarlar burada hâkimiyet kurdu. 1282-1316 yılları arasında Sırp Kralı Stephan Dragutin'in idaresi altındaydı. Bölge üzerinde Sırp despotlarıyla Macar kralları arasında hâkimiyet mücadelesi yaşandı. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı akıncılarının hedefi haline geldi. Bazı Osmanlı kroniklerinde Srem'in daha Yıldırım Bayezid döneminde geçici olarak ele geçirildiğinden söz edilir. Kemalpaşazâde buranın ahâlisinin bu sıralarda Osmanlılar'a bac ve haraç verdiğini, ancak Ankara Savaşı'ndan sonra elden çıktığını söyler. Ayrıca Fâtih Sultan Mehmed'in Belgrad'a yönelik faaliyetleri sırasında burada Macarlar'ın kuvvetli bir müdafaa hattı oluşturduklarını da belirtir (*Mohaçnâme*, s. 10-14). Kemalpaşazâde'nin verdiği bilgi, Yıldırım Bayezid'in vasalı konumunda olup onunla birlikte çeşitli seferlere katılan Stephan Lazareviç'in despotluk topraklarının Srem'de Zemun, Mitrofiça (Sremske Mitrovica), Kupinik (Kupi-

novo) ve Salankamen'i ihtiva etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. 1427'de onun yerini alan Djuradj Branković Kupinik'i mekân tutmuştu. Bölgedeki Sırp despotları bu toprakları Macar Krallığı ile anlaşarak idare ediyordu. Branković sülâlesine mensup despotlar Djordje (1486-1496), Jovan (1496-1502) ve Ivaniš Berislavič (1504-1514) Srem'i merkez karargâhları haline getirmişlerdi. Kanûnî Sultan Süleyman 927'de (1521) Belgrad'a ilerlediğinde Srem'de dul kraliçe Jelena bulunuyor ve Kupinik'te ikamet ediyordu.

1458'de ve 1462'de Osmanlı saldırılarına uğrayan bölgenin doğusu, 1521'de Kanûnî'nin Belgrad'ı ele geçirmesi sırasında Osmanlı kontrolü altına alındı. Yahyâpaşaoğlu Bâli Bey, Srem bölgesinde Osmanlı fetihlerini ilerletti. Sert Osmanlı baskısı 1526'da daha da ağır bir şekilde hissedildi, buradaki ahalinin çoğu kaçtı, bölgedeki şehir ve kaleler tam olarak Osmanlı idaresi altına girdi. Mohaç Savaşı'ndan sonra Tuna'nın kuzeyinde bulunan köylü general Jovan Nenad'ın Srem'e yönelik faaliyeti sonuç vermedi, onun yanında yer alan Radoslav Čelnik ve Subota Vrlič, Srem'e dönüp Osmanlı idaresini tanıdı. Kendilerine tâbi ahaliyle birlikte yeniden Srem'e yerleşmelerine izin verildi. Bunun ardından çobanlık yapan Vlahlar da (Ulahlar) bölgeye yerleştirildi. Osmanlılar bu kesimi nüfuslandırıp yeniden iskâna açtı. 1699-1718 yıllarında Srem, Osmanlılar'la Habsburglar arasındaki savaşlardan etkilendi, askerî bir bölge haline geldi. 1718'de Osmanlı idaresinden çıkmasına kadar en doğu kesimi hariç olmak üzere Srem'in pek çok toprağı daha 1699'da Habsburg idaresine girmişti. 1745'te Habsburg kontrolü altında Slavonia Krallığı'nın bir parçası oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Krallığı'na bağlandı. Yugoslavya'nın parçalanmasının ardından Sırbistan ve Hırvatistan arasında bölündü.

Srem bölgesi Osmanlı idaresi altına girdikten sonra önce Semendire sancağına bağlı bir idarî bölge iken daha sonra 948'de (1541) sancak oldu ve tahrirleri yapıldı. Tuna nehri boyunca devam eden tepelik bölgelerdeki şarap üretimine uygun bağ alanları ve verimli topraklarından dolayı iktisadî olarak sancağın durumu iyi idi. Bununla birlikte savaşlardan ve eşkıyalık hareketlerinden etkilendi, ahali sık sık bölgeyi terketti. Bazan gidenler geri geldi, bazan da bölge yeni gelen göçmenlerle dolduruldu. Bazı gruplar emniyet maksadıyla 1521-1526 yıllarında oldukça farklı bölgelere, meselâ Gelibolu ve İstanbul'a

sürgün edilmişti. Gelen yerleşimciler ise çoğunlukla Güney Slavları'ndan, batıdaki Hırvatlar'dan, doğudaki Sırp'lar'dan, bazı Macar ve müslüman şehir halkından oluşmaktaydı. Şair Mevlânâ İsâ, Türk ailelerinin Srem'e yerleştirilmesini savunmuş, ancak onun bu arzusu gerçekleşmemiştir (950/1543). Srem'de pek çok askerî / ticarî su ve kara yolunun geçiş noktası bulunmaktadır. Tuna suyu Batılı seyyahlar tarafından özellikle iyice tasvir edilmiştir. Srem'in içinden geçen güzergâh Budapeşte'ye giden imparatorluk yolu idi, dolayısıyla buralar muhafızlar ve derbentler tarafından korunma altına alınmıştı. Ancak çiftçiler haraçtan kaçınmak için bu ana güzergâh yakınlarında yaşamaktan sakınıyordu.

XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir kayıtlarına göre bölgede belli başlı merkezler Ilok, Varadin, Nemçi (Nijemci), Salankamen ve Dimitrofça idi. Kasabaların hâne sayısı 1000 ya da 1500'ü geçmese de bütün Osmanlı idaresi süresince bunların geliştiği dikkati çekmektedir. En kalabalık müslüman topluluğu Dimitrofça'da bulunuyordu. Onu Ilok takip ediyordu. Bu iki kasabada hıristiyanlar müslüman nüfusa nisbetle çok az sayıda idi (Ilok'ta 237 müslüman, yirmi yedi hıristiyan hânesi; Dimitrofça'da 580 müslüman, yirmi dokuz hıristiyan hânesi). Bunların dışında Girgurofça, Vulkovar / Vukovar, Varadin, Cerevit, Irig, Zemun gibi küçük kasabalarda da müslüman nüfus yaşıyordu. Hıristiyanların en kalabalık olarak buldukları yer ise Karlova / Karlofça olup (1555'te 775 hâne) burada sivil müslüman nüfus yoktu. Kuzeyde sancağın yüksek kesimlerinde bir bütün olarak İpek Patrikhânesi'nin denetiminde bazı Sırp Ortodoks manastırları bulunmaktaydı.

Sanatta ve mimaride Osmanlı Devleti'nin varlığıyla ilgili bugüne ulaşan izler azdır (Ilok'taki bir hamam ve türbe, Salankamen'de bir caminin kalıntıları). Evliya Çelebi, Srem halkının savaş sanatlarını kitaplara ve okumaya tercih ettiğini belirtir. Gerçekten Mitrovica'da cündîlik sanatının uygulandığına dair kanıt bulunmaktadır. Köyün binicilerinden biri bir cami inşa etmiş ve bakımı için onu bir vakfa bağlamıştır. 1608'de Ilok'ta diğer popüler eğlencelerle birlikte bir Karagöz gölge oyununun bulunduğu belirtilmiştir.

Bazı kaynaklarda Osmanlı dönemi Srem'i ile alakalı olarak bazı gelenekler ve menkıbeler yer alır. Hiç kuşkusuz bunlar çok değerli kültürel mirası temsil etmekteydi. Bunlardan biri Vukovar'daki bir zâviyenin

sahibi hakkında Aziz Hindi Baba ile ilgilidir. Bu kişinin Mohaç'a gitmek üzere olan orduya katıldığı ve savaştan yetmiş gün önce sultana zaferi müjdelediği söylenir. Ayrıca peygamber soyundan geldiğine, basiret ve keramet sahibi olduğuna inanılmıştır. Bunlar Evliya Çelebi tarafından not edilmiştir. 1612'de zâviyenin şeyhiyle sohbet eden Hırvat Cizvit Bartol Kasiç de benzeri bir hikâyeyi nakleder. Diğer menkıbeler Srem'in mitolojik ve efsanevî tarihini açıklamaktadır. Ayrıca imparatorluğun bu bölgesinin okumuş insanları Srem'in gerçek tarihiyle ilgili olarak bazı bilgilere sahipti (Roma imparatorlarının Mitrovica'da ikamet ettiği dönemler, şarap üretimi, hıristiyan şehidlerin idamı veya daha sonraki dönemlerde bu kişilerin tâzimi). Bunun ötesinde sancağın merkezinde eski tarihî eserler hâlâ görülebilir durumdadır. Bütün bu unsurların İslâmî anlayışla karışarak bir menkıbeye nasıl dönüştüğü Ali Dede Sigetvarî (ö. 997/1589) ve Münîrî Belgradî'nin (ö. 1024/1615) yazılarından anlaşılır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 437, 549, 571, 673, 1000; Kemalpaşazâde, *Mohaçnâme: Histoire de la campagne de Mohacz* (trc. M. Pavet de Courteille), Paris 1859, metin, s. 10-15; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 172-182; VII, 141-154; K. Nehring, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel*, München 1983, s. 99-101; B. W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 1983; a.m.f., "Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)", *Ar.Ott.*, I (1969), s. 139-196; M. Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo 1988, I, 133-135; O. Zirojevič, "Mreža turskih puteva (kopnenih i vodenih) i promet na području današnje Vojvodine i Slavonije", *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, V, Zagreb 1978, s. 57-70; Feridun M. Emecen, "XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihiçesi: Gelibolu'da Sirem Sürgünleri", *Osm.Ar.*, sy. 10 (1990), s. 161-179; Branislav Bukurov, "Srem (Srijem)", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1971, VIII, 107-108.

NENAD MOAČANIN

SRI LANKA

Hint Okyanusu'nda bir ada devleti.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Hindistan'ın güneydoğusunda yer alan ülkenin resmî adı Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti, yüzölçümü 65.610 km², nüfusu 19.886.000 (2006 tahmini), başşehri Colombo (678.000), diğer önemli şehirleri Dehiwala-Mount Lavinia (230.000),